

ŽIVOTNÍ CESTA JAROSLAVA MORAVCE

S KARLEM MAYEM

Mikuláš Moravec

Jaroslav Moravec se narodil 1. října 1900 v Praze na Královských Vinohradech. V době kdy šel do druhé třídy se jeho rodina přestěhovala do nového domku v nedalekých Záběhlicích, do obce kde se tehdy žilo jako na vesnici. Jeho otec Antonín pracoval jako litograf ve smíchovské tiskárně, matka se starala nejen o domácnost, ale také o zelinářskou zahradu, o slepice, králíky a dokonce i o kozy. Ty musely na pastvu a to se stalo osudným právě staršímu ze dvou bratrů - Jaroslavovi. Po škole a o nedělích vodil dvě kozí krasavice Bělku a Žofku na obecní louky a nosil s sebou sešitová vydání dobrodružných příběhů. Již tehdy, v jedenácti letech, si zamiloval hned dva spisovatele, Henryka Sienkiewicze a Karla Maye. Proč se to stalo, pochopil až později. Oba dva autoři totiž nechávali své ušlechtilé hrdiny prožívat veliká dobrodružství, vzrušující mozek i srdce, rozum i cit. Jeden z nich to vyjádřil tak, že píše pro „vzpružení srdcí“, druhý napsal, že chce „vnést do lidských duší kus svátečního jasu a svitu slunce ...“

Zájem o knihy mládence postupem času neopouštěl, počet jeho literárních lásek se naopak zvětšoval. Zhruba pět let po popsaných začátcích, v březnu válečného roku 1916, mu listonoš doručil balík z radebeulského „Karl May-Stiftung“. Adresátovi ovšem ještě nebylo šestnáct a neznal německy ani slovo. V zásilce byla kniha „Mein Leben und Streben“ od Karla Maye. Přes dlouhý a houževnatý zápas s německo-českým slovníkem mu smysl mnoha odstavců zůstával naprosto nesrozumitelný. Nedal si však pokoj, neboť právě v té době kouzlo Karla Maye zvítězilo definitivně a začala chlapcova životní cesta s německým spisovatelem, pouť několikrát přerušená, trvající málem šedesát let! Když se tehdy z knihy, či spíše z jejích obrazových příloh dověděl, že Karel May již nežije, otřásl to s ním. Stálo tam, že zemřel před čtyřmi léty, v roce zkázy Titaniku 1912. Dojalo ho to natolik, že mu najednou nebylo jasné, co znamenalo pro svět větší pohromu. Potopení Titaniku nebo smrt Old Shatterhanda? A když pak koncem roku 1916 ve Švýcarsku vydechl naposled polský spisovatel Henryk Sienkiewicz, vnitřní rozpor se opakoval. Co bylo hroznější? Povstání Chmelnického Záporožců a křižácké řeže u Grunwaldu, nebo nesmyslné vraždění v zákopech u Verdunu a na Černé Hoře? Ještě nějaký čas poté se chlapec sám v sobě potýkal s nesouměřitelností dojmů z četby s dojmy ze skutečných tragedií. Neuměl si ten rozpor vysvětlit ... Mládí ubíhá rychle a za pouhých šest let se z chlapce skutečně stal nakladatelský redaktor. Po těch šest let se učil a psal, byť vždy nebyl věrný své největší literární lásce. Přesto pracně a se slovníkem v ruce přeložil životopis Karla Maye a také několik jeho povídek, které pak vydal pod pseudonymem D. Jam. Byl to pseudonym, jehož údajně užíval i sám Karel May. Pokoušel se také o původní tvorbu, o filosoficko-literární studie, týkající se jednak autorů, jednak otázek, které mnohdy přesahovaly zkušenosti i rozhled dosud málo zralého člověka. Spisovatelé, kterým věnoval svou pozornost, však nepatřili k nevýznamným. Mezi nimi byli R. L. Stevenson, E. A. Poe, J. Conrad, H. G. Wells, J. London, G. K. Chesterton a další. Zkusil tehdy štěstí také jako soukromý nakladatel bez koncese a vydal asi šest svazečků prací svých literárních oblíbenců. Počínal si prostě velice lehkomyšlně a před následky vlastních činů by ho tehdy nechránil ani samotný Vinnetou. Mračna temněla a již před

nástupem do vojenské služby bylo mladistvému nakladateli jasné, že se neúspěšným podnikáním hromsky zadlužil. Věděl, že až odloží stejnokroj, musí začít jinak. Udělal to, a jak už to bývá, zasáhla náhoda. Bylo mu dvaadvacet let, když ho do své redakce přijal Josef Richard Vilímek, tentýž který v posledním desetiletí devatenáctého století uvedl na český knižní trh jako první romány Karla Maye ... Čtyři roky děsivé války a čtyři nadějná léta v mladé republice zásadně změnily mnoho věcí i vztahů. Dotklo se to také edičního programu Vilímkova nakladatelství. Německého spisovatele K. Maye byste v něm v roce 1922 už hledali marně. Zmizel z něj, neboť na jaře tohoto roku se J. R. Vilímek zřekl práv na vydávání K. Maye a postoupil je nově založené firmě Vojtěcha Šeba ze Strašnic. Zdálo by se to divné, protože ještě na přelomu století Vilímek vynaložil mnoho úsilí, aby mohl pokračovat ve vydávání Mayovek. Důvody?

Bylo jich víc a novopečený redaktor je mohl sledovat osobně, či alespoň nalézat dosud nevychlazené stopy. Prvním důvodem bylo, že jedním z kroků nové republiky bylo její přistoupení na Bernskou konvenci o ochraně autorských práv. Tenhle akt zásadně změnil dosavadní autorsko-nakladatelské právní vztahy, takže se začínalo znovu. Druhým a závažnějším důvodem bylo, že dosud nevyčpěla podivná pachuť kolem osoby Karla Mayer, který se stal na sklonku života a dokonce i po smrti terčem tvrdé kritiky. Nejen němečtí ale i čeští mravokárci kritizovali Maye jako mladistvého zloděje a podvodníka, který nepřestal podvádět ani ve zralém věku ... Třetí důvod byl zjevně nejsilnější. Vznik ČSR a jeho odtržení od Rakouskouherska znamenalo u nás i zásadní odklon od němčiny a germánské kultury. Nadšený vlastenec přitom nerozlišoval, zda jde o němčinu vídeňskou, berlínskou či saskou. V poválečných letech se většině Čechů zdálo být vlasteneckou povinností dávat přednost české národní tvorbě před cizáckými překlady, při čemž ty německé byly v mimořádném opovržení. Národní zájmy tehdy triumfovaly nad rozumným pohledem na svět. Nešlo ovšem pouze o českou specialitu a k podobnému jevu nedošlo v historii prvně ani naposledy ... Když tedy k Vilímkovi přišel Vojtěch Šeba a zajímal se o dílo Karla Maye, starý nakladatel se dlouho nerozmýšlel. Nehodlal v té vypjaté době zásobovat tehdejší poloprázdná knihkupectví překlady z němčiny. Ať si na Karlu Mayovi ten nezkušený člověk spálí prsty. Čeští vlastenečtí kritici mu to jistě spočítají. Brzy se ukázalo, že Vilímkův úsudek byl správný a že autorská práva k českému vydání Karla Maye jsou darem danajským. Nakladatel Šeba si to zprvu neuvědomoval. Navíc moc pospíchal a špatně odhadl síly, které se tehdy stavěly proti Mayovi. Svoji edici nazval dost nešťastně „Posmrtné vydání spisů K. Maye“ a nešťastná byla i volba prvních titulů. Šeba mezi ně totiž zařadil „Závěť Winnetouovu“ plnou symboliky a sérii „Ardistanem do Džinistanu“ zatíženou řadou jinotajů. Nebyl to nejlepší vstup na scénu. Úctyhodným pokusem byl ovšem první český překlad „Ich“, jímž se nakladatel pokusil uvést na pravou míru různé mayovské pověry a pomluvy. Bohužel žádný ze svazků nezískal širší ohlas a pokud nějaký měly, byl to jen matný odlesk popularity, kterou jménu Karla Maye v Čechách získal J. R. Vilímek v dávno minulých letech. V době nástupu Jaroslava Moravce do nakladatelské redakce, byl J. R. Vilímek jun. (1860 - 1938) dosud nakladatelem velkého stylu a mimořádné energie. Jeho podnikavost neumdlévala a přestože všude kolem vznikala nová, čilá nakladatelství, zůstávala firma Vilímek největší a stále rostla. Redakce kypěla čínorodostí a nezměnilo se to po celých deset let, která tu nový redaktor prožil. Samozřejmě ho mrzelo, že se Vilímek Maye vzdal a nejen to, zájem o milovaného autora musel ustoupit do ústraní. Ne však docela. Vilímkův pečlivě vedený redakční archiv, bohatá sbírka novinových recenzí a kritik, a také korespondence autorská, obsahovaly

desítky zmínek o Karlu Mayovi. Mnoho nových poznatků přineslo nováčkovi i to, že poznal starší zaměstnance redakce. S historií nakladatelství ho potom seznamovali i externí spolupracovníci firmy - autoři, překladatelé a ilustrátoři. Byl to však především jeho přímý styk s Vilímkem, který mu otevřel nejzajímavější pohledy do starých nakladatelských tajností. Zatímco Vilímkův tichý společník Jaroslav Bursík byl až vzácně mlčenlivý muž, Vilímek sám se dal občas svést k vyprávění o starých časech. Jaroslav Moravec naslouchal pozorně, o K. Mayovi se však dozvěděl nejvíc až tehdy, kdy nakladatelství J. R. Vilímka opouštěl, aby se stal nakladatelem knih Karla Maye sám. Došlo k tomu poměrně snadno a rychle, nikoli ovšem ze dne na den. Nyní je nutno uvést na scénu přítele Jaroslava Moravce z doby mládí - Jana Toužimského (nar. 1898). Tento chlapík drobné postavy zprvu působil v administraci slavného pražského kabaretu „Červená sedma“, avšak již v roce 1920 si otevřel knihkupectví v ulici na rozhraní Královských Vinohrad a Vršovic. Třebaže šlo o nevelikou prodejnu, již v ní se projevila podnikavost, průbojnost a energie Jana Toužimského. Měl mnoho známých, získával nové a neustále si rozšiřoval znalosti o knižním trhu, v němž se skvěle orientoval. Byl to právě Jan Toužimský, který při náhodném setkání vyprávěl Vilímkovu redaktorovi Moravcovi o zjevném neúspěchu nakladatele Šeby s vydáváním Mayovek. „Teď by se Maye docela rád zbavil,“ řekl závěrem. „Narazil na novou ‘zlatou žílu’, kterou mají být humorné postavičky Spejbla a Hurvínka. Musíš o nich vědět. S těmi loutkami slaví plzeňský profesor Skupa triumfy všude, kam zajede.“ Zpráva o záměrech Vojtěcha Šeby osvětlila vyznavače Mayova díla jako blesk. Věděl, že ten kdo koupí autorská práva na Karla Maye a bude vědět, jak s nimi naložit, může obnovit věhlas Vinnetoua a jeho Apačů, Old Shatterhanda i Kara ben Nemsiho v celé republice. Pochopil, že se mu zde otevírá možnost osamostatnit se a stát se nakladatelem. Ještě víc ho ale lákala myšlenka uvést ve skutek sen vlastního mládí a dát mládeži to, co kdysi tolik okouzlovalo jeho samotného. Na místě navrhl Toužimskému, aby společně práva na Maye od Šeby odkoupili a založili nové nakladatelství. Musel tehdy být úžasně přesvědčivý, neboť Jan Toužimský s jeho návrhem bez velkého váhání souhlasil. Neodradilo ho ani to, že redaktor a jeho budoucí společník nemá zatím po ruce kapitál, který bude muset do začátku podnikání vložit. Jan Toužimský souhlasil s tím, že tento závažný nedostatek spolu časem vyřeší postupným vyrovnáním. Zcela jiný názor na plány svého mladého redaktora měl ovšem J. R. Vilímek. Starý pán nerad viděl, když odcházeli lidé, na které si zvykl. Odstrčil písemnou výpověď na kraj stolu a pachatele si dal zavolat.

„Z toho nic nebude, přítelíčku,“ řekl. „Jestli chcete, můžeme si popovídat o tom, co se vám u mne nelíbí, ale z redakce vás nepustím. Leda kdybyste mi řekl, co hodláte podnikat.“ Když se dověděl o plánech na vydávání Maye, zvažněl.

„Chcete začít s Mayem? Když s ním nepochodil Šeba, jak s ním chcete pochodit vy?“ řekl a zahleděl se na protivníka nejtlustšími skly, které si nasazoval vždy, když chtěl věnovat věci soustředěnou pozornost.

„Pokusím se dopadnout líp.“

„Copak není May dneska už odepsán? Vyřízen a odbyt? Co když už nenajdete čtenáře?“

„V Německu ho vydávají a čtou víc než před válkou,“ zazněla odpověď.

„Tam snad. Ale u nás? Proč by od něj Šeba utíkal?“

„Protože to s ním neumí. Už ten jeho nápad označit své vydání za posmrtné.“

„Nelíbí se vám ten výraz?“ ušklíbl se starý pán.

„Proč zdůrazňovat, že autor dobrých a živých příběhů je mrtev? Vždyť některé z jeho nejnapínavějších románů vlastně ani nebyly česky seriózně vydány!“

„To myslíte ty anonymní Münchmayerovy škváry“ zablýskal očima Vilímek.

„Jeden z nich bych si možná vybral ...“

„Já vím. Ten který způsobil největší rozruch. Román s tisíci mrtvolami. Ne, s tím si nezačínajte. Já bych to dobré, co May napsal, tímhle nekazil.“

„Nemáme s Toužimským v úmyslu zahájit nové vydávání Maye právě 'Lesní růžičkou'. Je tu přece ještě dílo, s kterým jste začal před třiceti lety vy. Cyklus 'Po stopě zlého činu' od té doby nevyšel.“

„Na mou duši, to byl přece román.“ Vzpomínka na staré krásné časy starého pána rozjařila. „Měl děj, napětí, barvy i humor. Ano, ten by lidé četli i dnes.“

„A Vinnetoua?“

„Toho také. Bože, co lidí se mě naotravovalo osobními dopisy, abych jim Vinnetoua opatřil, když už byl náklad rozebrán a v našem skladě neležel jediný výtisk. Věřil byste, že lidé za něj za války nabízeli máslo a dokonce vykrmenou husu?“

Vilímek pak navázal několika historkami, jak za válečné nouze zaměstnanci firmy používali Mayovky jako platidlo.

„May byl opravdu veliký vyprávěč,“ nadchl se, „a svými příběhy nikomu neublížil. Je to naopak, lidé ublížili jemu! Nezasloužil si takové zatracení.“

Výsledkem rozmluvy bylo, že mladý redaktor uspěl a starý pán výpověď přijal. Dal svému zaměstnanci jen dvě podmínky. Aby zůstal v redakci ještě tři měsíce a opatřil za sebe náhradu. A tak na podzim 1929 Toužimský a Moravec zahájili vydávání nové edice Mayova cyklu 'Ve stínu Padišaha'. Záměrně upustili od příliš senzačně znějícího Vilímkova názvu 'Po stopě zlého činu'. Současně začali připravovat českou anketu o Mayovi, která měla připravit půdu k vydávání jeho díla. Měli z čeho vycházet, protože Jaroslav Moravec sbíral od dětství všechny zmínky o Mayovi, které objevil v tisku a význam měly i jeho znalosti o ctitelích Maye z českých kulturních kruhů, jež získal ve Vilímkově nakladatelství. Anketa měla shromáždit kladná vyjádření osobností naší kultury o Mayově výchovném vlivu. Jejího uspořádání se ujal František Schöppner, jeden z žurnalistů soustředěných kolem levicového časopisu 'Tvorba'. Tohoto muže, autora

dvousvazkových 'Divů světa', nacisté za války uvěznilí a v roce 1943 popravili. Mayovská anketa se nakonec objevila vlastně na dvakrát. V době, kdy ještě nebyla dokončena, svolal totiž Masarykův lidovýchovný ústav sjezd své sekce literatury pro mládež. Ti, kdož tehdy stáli v popředí této oficiální instituce, nebyli dobrodružným příběhům příliš nakloněni a jejich kritická revue 'Úhor' stavěla Karla Maye až do role autora, který kazí mládež, jakéhosi novodobého Sokrata. Připravovaná anketa měla tomuto názoru čelit. Protože nebylo možné anketu do sjezdu dokončit, zbývalo jediné - bleskově uspořádat již sebrané příspěvky a narychlo je vytisknout. Vznikla útlá brožurka obsahující program chystané publikace a ukázky těch významnějších anketních příspěvků. Zbývalo vyřešit úkol, jak dostat brožuru na sjezd. Ujal se toho Toužimský se Schörpnerem. Napěchovali do aktovek 'Zvláštní otisky z knihy o Karlu Mayovi', těsně před zahájením sjezdu se vloudili do zasedacího sálu a k materiálům připraveným na stolech přiložili ten svůj. Bez vědomí předsednictva rozmnožili sjezdové materiály o další. Nikoho nenapadlo brožuru stáhnout a tak se dostala do rukou účastníků. Ti se do ní začali a zaujala je. Lze tvrdit, že se pak stala základem nejplodnějšího jednání sjezdu, neboť debata o ní se rozšířila na diskusi o celé dobrodružné literatuře. Útok na sjezdový program znamenal pro K. Maye i jeho vydavatele poloviční výhru. Když potom anketa vyšla společně se Schörpnerovým překladem Mayovy autobiografie 'Vyznání' knižně, veřejnost ji přijala příznivě. Objektívni zprávu o ní přinesl i Úhor. Znamenalo to zásadní zlom v hodnocení Mayova díla v jeho dalších číslech. V roce 1933 již bylo jasno, že česká čtenářská obec a velká část kritiky obrátily ke Karlu Mayovi svoji vlídnější tvář. Když se pak podařilo vyloučit z trhu zbytky neautorizovaných Mayovek, které neoprávněně vydala firma Aloise Hynka, byla všechna autorská práva na Mayovo dílo v rukou nového nakladatelství a bylo možné přikročit k soubornému českému vydání. Až do roku 1940 vycházely Mayovy knihy průběžně v několika edicích a jejich náklady neustále stoupaly. Když se potom ilustrování Mayových knih ujal akademický malíř Zdeněk Burian, získaly knihy novou dimenzi a Mayův úspěch v ČSR vrcholil. May se u nás stal jedním z nejčastěji překládaných cizích autorů. Do roku 1940 vyšlo šedesát jeho titulů v nákladu 650 000 výtisků. Znovu se dostal do veřejných knihoven a patřil tam k nejvyhledávanějším autorům. Dobré rady svého bývalého šéfa, Vilímka, nakladatel Moravec uposlechl. Uznal, že Lesní růžička, Hulánova láska nebo další romány, jež začínajícímu Mayovi vydával Münchmayer, by jen poškodily dobré Mayovo jméno u čtenářů a nikdy je nevydal. Odpovídalo to i přání a odkazu samotného Maye, který se jich zřekl. Úspěch s Karlem Mayem pomohl nakladatelství T+M rozšířit ediční program i na jiné oblasti. Umožnil nová vydání prací zapomínaných českých cestovatelů E. S. Vráze a Emila Holuba i těch novějších, jako byli A. V. Frič nebo Z. M. Kuděj. Firma začala vydávat také romány Eduarda Štorcha z pravěku a vydala monumentální dílo prof. Dr. J. Augusty 'Divy pravěta', ve kterém se Zdeněk Burian pustil do svých světově slavných rekonstrukcí pravěkých zvířat. Hlavním programem nakladatelství ovšem zůstávalo dobrodružství od klasiků indiánky G. Ferryho a Mayne-Reida, u kterých se údajně přiučoval i Karel May, až po autory ze dvacátého století. Patrně nejoblíbenější edicí tohoto žánru byla řada 'S puškou a lasem'. Na úspěchu většiny edicí měl významný podíl malíř Zdeněk Burian. Velký rozmach udusila druhá světová válka. Před jejím koncem, v roce 1944 klesla produkce T+M na desetinu předválečné a návrat na výsluní již nepřišel. V letech po válce sice došlo k oživení, to se však netýkalo Karla Maye. Němci byli opět v nemilosti. Koncem roku 1948 se dostala do nemilosti i firma T+M. Přišlo znárodnění a vydávání knih bylo vyhrazeno kulturním institucím, či přímo státu. Bývalý nakladatel dostal práci v jáchymovských dolech. Měl ještě štěstí,

že tam nepobyl dlouho. Rozloučil se ale s Karlem Mayem a musel se bez něj obejít i v dalších letech, kdy našel zaměstnání v účtárně n. p. 'Kniha'. Naučil se práci účetního a vykonával ji až do roku 1965. V té době si stěžoval, že naší mládeži chybí dobrá dobrodružná literatura. May tehdy nevycházel a z knihkupectví zmizely i knihy dalších autorů. Dobrodružství skomíralo a on smutně přihlížel, jak celá generace kluků a děvčat je ochuzena o to, co jeho v mládí tak těšilo. Před rokem 1960 milovníka Maye napadlo, že se může pokusit napsat něco sám a navázat na přerванou tradici. Nebyl to špatný nápad, politické ledovce tehdy tály ... Tak vznikly dvě první knihy Jaroslava Moravce 'Kleki Petra' a 'Válka bez skalpů'. Napsal je na přelomu padesátých a šedesátých let, třebaže vyšly až později. V obou vystupovali hrdinové, které vytvořil Karel May, ovšem v jiném pojetí. Slavný školomet Apačů tu není zbožným kajícím, jak ho napsal May, ale buřičem a rázným odpůrcem zla. Sam Hawkens není ve 'Válce bez skalpů' jen zkušený a vtipný zálesák. Má úkol zápasit o duši hrdiny, kterou chce získat na svoji stranu pokrytecký kněz. Obě knihy vyšly ve velkém nákladu a byly brzy rozebrány. Autor si svůj úspěch vysvětlil prostě: „Je to tím, že jiné dobrodružné knihy na trhu prostě nejsou!“ tvrdil. Neměl tak docela pravdu, neboť ledovce tály i kolem Mayovek, které začaly znovu vycházet ve dříve nevídaných nákladech. Také proto se v dalších románech a povídkách Jaroslava Moravce: 'Zrazený tomahawk', 'Čtení z kamení' a 'Útěk z Onondagy' již další Mayova postava neobjevila.

Závěrem původní vzpomínka Jaroslava Moravce

„Místo, kde Karel May žil a tvořil, jsem navštívil jen jednou. V roce 1934 jsem zajel se ženou do Drážďan a nemohl jsem vynechat Radebeul. Zvolili jsme k tomu dobu zcela nevhodnou a potkalo nás přesně to, co před pětatřiceti lety nakladatele Vilímka. Když jsem v nedělním žhavém dni stiskl zvonek u vily Shatterhand, branka se neotevřela. Dokonce se ani nikdo neobjevil. Pochopili jsme, že v neděli je muzeum ve vile Barrenfett zavřené. Radebeulský hřbitov se však v neděli určitě nezavírá a proto jsme zamířili tam. Když jsme se proplétali mezi malými úhlednými domky obrostlými vinnou révou, v jejíž zeleni se již objevovaly hrozny, provázela nás sluneční výheň. Hřbitůvek nebyl daleko a brzy jsme jej objevili. V okolí ani človíčka, jen u vchodu jsme spatřili štíhlou ženu v letních vzdušných šatech, jak kvapí hlavní alejí ze hřbitova. Poznal jsem ji z fotografií, ačkoli jsem ji ve skutečnosti nikdy neviděl. Byla to Mayova druhá žena Klára. Měl jsem sotva čas zvednout klobouk. Pak jsme zůstali na hřbitově sami. Bylo snadné najít Mayovu hrobku, i tu jsem znal z obrázku. Postáli jsme před ní a byla to chvíle, kdy jsem byl svému oblíbenému vyprávěči v životě nejblíže. Na náhrobku ležela čerstvě orosená kytice, jistě ji sem položila před chvílí paní Klára. Květiny - ano! Tehdy mi napadlo, že bych si odsud mohl přinést něco na památku, třeba také kytičku. Při stranách hrobky kvetly v kamenných mísách drobné žluté skalničky. Utrhl jsem tři snítky a vložil je do zápisníku. „Místo abys přinesl květiny sám, bereš je mrtvému z hrobu,“ pokárala mě žena. „To není správné!“ Měla pravdu. Květiny na hrob se sluší přinést, ne odnášet. Dost mě to zamrzelo. Když jsem se však nad tím zamyslel, připadalo mi to pro můj vztah ke Karlu Mayovi symbolické. Tak jako jsem od něho po celé své životní pouti jen bral, tak tomu bylo i nyní. V mládí mi přinesl svými knihami mnoho radosti. V dospělosti jsem mu dokonce vděčil za své povolání. Sám jsem mu nevrátil nic, zapomněl jsem i na kytičku na hrob! Jenomže tuhle křivdu už sotva kdy napravím ...“